

Marcin Maciejewski
Uniwersytet Zielonogórski

SPIS LENNIKÓW MAJĄTKU ZIEMSKIEGO BRODY (HERRSCHAFT PFÖRTHEN) Z 10 SIERPNI 1688 ROKU

Sporządzenie spisów homagialnych na terenach Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego związane było z nadawaniem prawa lennego przez seniora poszczególnym posesjonatom ziemskim na obszarze danych władztw (*Herrschaften*), hrabstw (*Grafschaften*) margrabstw (*Markgrafschaften*) większych i mniejszych państw stanowych (*Freien Standes- und Minder herrschaften*) oraz księstw (*Fürstentum, Herzogtum*). Opracowania źródłowe aktów homagialnych składanych przez stany śląskie swoim seniorom znane są dobrze w polskiej historiografii. Prezentowany w tym artykule materiał, to pierwsza tego typu publikacja źródłowa w naszym kraju dotycząca hołdu szlachty z części obszaru Dolnych Łużyc będącym w obecnych granicach Rzeczypospolitej.

Lenników z majątku ziemskiego Brody, jednego z większych po polskiej stronie Łużyc znamy z opracowań takich autorów jak Götz von Houwald¹ którego praca, stanowi jedną z części serii *Bibliothek familiengeschichtlicher Quellen*, oraz Rudolfa Lehmann². W swoich pracach wykorzystali oni obszerne źródła archiwalne, wydały się słuszne, aby uzupełnić ten dorobek o nieznaną dotąd spis lenników majątku ziemskiego Brody (*Patent Herrn Graff Ulrichs von Promnitz wegen Erbhuldigung an die Ritter- Mannschafft und unterthanen der Herrschaft Pförthen*) z 10 sierpnia 1688 roku. Powstały przy okazji hołdu złożonemu Ulrykowi von Promnitzowi po objęciu władzy na Brodach.

Stało się to dzięki staraniom ojca Ulryka, Zygmunta Zygfyryda von Promnitza, wpływowej persony w otoczeniu elektora saksońskiego Jana Jerzego I. Był on książęcym doradcą skarbowym oraz – jak to określają źródła – potężnym (*vollmachtiger*)³

¹ G. von Houwald, *Die Niederlausitzer Rittergüter und ihre Besitzer, Band 2 Kreis Sorau. Bibliothek familiengeschichtlicher Quellen, Band 26, Neustadt an der Aisch* 1981.

² R. Lehmann, *Historisches Ortslexikon für die Niederlausitz. Band 2. Die Kreise Cottbus, Spremberg, Guben und Sorau. Marburg* 1979.

³ Zob. M. Ramo, *Schola Patientiae, Das ist: Eine Klag-Lehr- und Trost-Predigt auß dem 1. Cap. des Jobi...*, Wittembergk 1629, s. 7; oraz E. Colbe, *Geistliches Praeservativ Wider Die bit tere Todes-Angst Frommer gläubiger Christen extrahiret aus dem schönen güldenem Erklärer in einer Leich-Predigt Als Des Sigmund Seifrieds, Des H. Röm. Reichs Graffens von Promnitz, So nach*

landwójtem Dolnych Łużyc. Zygmunt Zygfryd wykorzystał sposobność po śmierci Ferdynanda II Bibersteina ostatniego z tego rodu na majątku Zasieki-Brody (*Forst-Pförthen*) i zabezpieczył przyszłość swoich synów Ottona i Ulryka. Za zgodą Jana Jerzego I dokonał się podział na dwa oddzielne majątki, które mieli odziedziczyć młodszy synowie Zygmunta Zygfryda. Otton miał przejąć majątek Zasieki, a Ulryk Brody. Niestety nagła śmierć Ottona von Promnitsa przekreśliła szansę na przejęcie Zasiiek, które stały się własnością księcia elektora⁴. Ulryk zaś przejął majątek brodzki, dając początek nowej linii (*Die Pförtliche Linie*)⁵ w rodzie Promnitzów. Co ciekawe posługiwał się również tytułem pana na Zasiekach oraz zachował tytuły pana na głównych dobrach rodowych⁶. Cesarz Leopold I przyznał mu także prawo „oczekiwacza” na majątek pszczyński, w razie bezdzietnej śmierci starszego brata⁷.

Majątek ziemski Brody zamieszkiwały łącznie w 1688 roku wymieniane przez spis następujące rodziny szlacheckie: von Berger, von Bomsdorff, von Dalwitz, von Kalckreuther, von Knobelsdorff, von Maxen, von Oppel, von Pettersdorff, von Renimitz, von Rottenburg, von Rudoffsky. Ponad to jako posesjonat z Datynia (*Datten*) widnieje Baltzer Fronnka, niebędący stanu szlacheckiego. Wraz z Fronnką daje to łączną liczbę 24 osób, wzmiankowanych jako właściciele lub współwłaściciele majątków. Najliczniej występującymi rodami byli Maxenowie – 4 przedstawiciele na dwóch dobrach: *Jeßnitz* i *Jehser*, oraz Rottenburgowie – 4 reprezentantów na trzech dobrach: *Reißen Mercke Zeltz*⁸. Po 3 członków posiadały rodziny Bomsdorffów na trzech dobrach *Bomsdorff*, *Groß Brehesen*, *Gros Drebitz*, oraz Bergerów na czterech dobrach: *Groß Brehesen*, *Zeltz*, *Helmsdorff*, *Bernsdorff*. Co czyniło z tych ostatnich największych posesjonatów wymienianych w akcie. Po 2 przedstawiciele wymieniono

ausgestandner grosser schmerzlicher Kranckheit in dem Hirschbergischen Warmen, Leipzig 1654, brak numerów stron.

⁴ J. Sinapius, *Schlesischer Curiositäten erste Vorstellung, darinnen die ansehnlichen Geschlechter des schlesischen Adels mit Erzehlung des Ursprungs der Wappen Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere der Stamm-Häuser und Güter beschrieben*, T. 1, Leipzig 1720, s. 108-109; J.G. Worbs, *Geschichte der Herrschaften Sorau und Triebel*, Sorau-Göttingen 1826, s. 119.

⁵ Synowie Zygmunta Zygfryda stali się protoplastami nowych linii w rodzie według Sinapiusa były to: *Die regierende linie zu Sorau und Pleß* – linia rządząca na Żarach i Pszczynie – którą tworzył jego pierworodny syn Erdmann Leopold von Promnitz, wspomnianą w tekście linię brodzką oraz *Die Koppelchhofische linie* – linia na majątku Grodztwo w Księstwie Świdnicko-Jaworskim – którą zapoczątkował najmłodszy syn Henryk von Promnitz. Podaję za: J. Sinapius, *op. cit.*, s. 101-106.

⁶ Tytuł w pełnym brzmieniu: *Hoh und Wohlgebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Ulrichen, des. Heil. Röm. Reichs Grafen von Promnitz, herrn zu Forst und Pforten, Freyherrn der Standes herrschafft Pless, auf Sorau, Triebel und Naumburg*; podaję za: A. Rothe, *Christian-Städter Grund-Stein Jesus Christus Von Gott dem Vater zugesagt, Durch den Heiligen Geist bekräftiget Als der erste Stein des Gottes-Hauses Zur Christian-Stadt am Bober*, Leipzig 1670, s. 2.

⁷ J. Polak, *Poczet panów i książąt pszczyńskich*. Cz. 1, *Od Heleny Korybutówny do Jana Erdamna Promnitsa*, Pszczyna 2007, s. 150.

⁸ Jest to prawdopodobnie uposażenie, do którego praw nie straciła Sabina Zofia von Rottenburg z domu von Oppel.

pośród Dalwitzów na dwóch dobrach: *Kohlo*, *Oßig*, oraz Ooppelów również na dwóch dobrach: *Leuthen*, *Zeltz*. Pozostali występowali w spisie pojedynczo z jednym tylko majątkiem. Uwzględniając nadzieje poszczególnych dóbr, najliczniejsze w tym względzie były *Jehser* i *Zeltz* – mające po trzech właścicieli.

Przygotowany do druku materiał pochodzi z zasobu Archiwum Państwowego w Zielonej Górze, gdzie jest przechowywany pod sygnaturą 11527 w zespole nr 89/138 Wielka Własność Ziemska w Brodach i Zasiekach. Materiał stanowi zszyte karty papieru czerpanego o wymiarach 211 mm × 295 mm, brak paginacji. Spis ma jednego autora. Opatrzony jest pieczęcią opłatkową w złym stanie zachowania, na której dostrzec można jedynie zarys herbu hrabiowskiego rodu von Promnitz, otok zupełnie nieczytelny. Poszyt został włożony w dawną okładkę, na której widnieje napis Gfl. Brühl. Archiv Pforthen wraz z sygnaturą 27/2 oraz dodaną znacznie później pieczęcią Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Zielonej Górze z wcześniejszą nazwą zespołu: Zespół podworski rodz. Brühlów w Brodach i Zasiekach. Spis w całości oddany został *in extenso*, z zachowaniem formy oryginału – bez korekty lingwistycznej. Formy leksykalne nazwisk lub majątków mogą różnić się w porównaniu z późniejszymi źródłami, co z uwagi na brak utrwalonych zasad ortografii niemieckiej w II połowie XVII wieku nie powinno dziwić. Na końcu zamieszczono też wykaz niemieckich i polskich nazw miejscowości.

Źródło

Patent Herrn Graff Ulrichs von Promnitz
wegen Erbhuldigung
an die Ritter- Mannschaft und
unterthanen der Herrschaft
Pforthen de dato den 10 Aug: 1688.

Wir Ulrich des heil. Römischen Reichs Graff von Promnitz, Herr zu Forst und Pforthen, Freyherrn des Standesherrschaft Ples, auf Sorau, Triebel und Naumburgk, entbieten denen Edlen und Vesten, auch Ehrenwesten und Wohlgeachten noch gesetzten von der Ritter und Mannschaft unsern gnädigen grus und alles guttes, und fugen Ihnen hierdurch zu wissen das noch deme durch Göttliches Sonderbaren Verhaugnüs der gänzliche Abgang des Freyherrlichen Biebersteinischen Mannstams der Herrschaften Forst und Pforthen an dem Hochwürdigsten Durchlauchtigsten Hochgebohrnen Fürsten undt Herrn Herrn Christian Herzogen zu Sachsen Jülich Cleve und Berg Postulierten Administratorem das Stiffts Merseburg, Landgrafen in Türingen, Marggrafen zu Meißen, auch Ober und Nieder Lausitz, Grafen zu der Marck und Rawenserg, Herrn zu Rawenstein, unsern gnädigsten Fürsten und Herrn, als Lehn Herrn gefallen, und Crafft getroffenen Vergleichs und auf gerichteter Verträge die Helffte da von hinwegwiderumb zu rechten Mannlehn verliehen und bishero in dero Vertheilung begrifen gewesen,

numehro durch des höchsten Göttes Gnade solches Theilungswerck glücklich wolbracht und es allenie nur derauf berufet das die gewöhnliche Huldigung und Erbpflicht von der getreuen Ritter und Mannschafft wie auch ubrigen Unterthanen sowohl denen Bedinten ieder portion geleistet und abgelegt worden.

Mann dan hierzu der fünffte Septembris beliebt und angesetzt.

Als citiren und erfordern Wir Euch das Ihro des Abends zu vor alhier in Pforthēn Euch (ein) findet und Folgends ernenneten Tages noch gehörter huldigungs und Prädigt und verrichteten Gottes Dienst die Huldigung und Erbgflicht unterthänigst und gebührwandt erstattet. Und wir verbleiben Euch in übrigen mit Gnaden wohl beygethan. Datum Pforthēn am Tage Laurenty war der 10 Augusti

Anno 1668.

Ulrich des heil. Röm Reichs Graff von Promnitz, Herr zu Först und Pforthēn, Freyherr des Stands herrschaft Ples, auf Sorau, Triebel und Naumburgk.

von Promnitz

Zu beshreinigung der infination, wird eni iadweder gehöriges Orths Sich zu Guterschreiben weißē werd

Granaw.

Caspar von Kalckreuther

Den 16 dießes zu Grano [neczyt.]

Gros Drebitz.

Loth von Bomsdorffs antheil zu haber

Dem Ab dießes zu Groß Drewitz [neczyt.]

Joachim von Pettersdorff

Das is dießes zu Groß Drewitz geweißes

Bomsdorff

Job Caspar von Bomsdorff

Des 17 Augusti zu Bomßdorff zu [neczyt.]

Groß Brehen

Abracham von Bomsdorff

[neczyt.] den 17 Augusti

Caspar Sigismund von Berger

Den 17. Aug zu Groß Brehen insinuirt.

Oßig

Johan Adolph von Dalwitz

Insinuiret den 17 Augusti 1668

Kalcke

Der in Haber des guthes der von Gabelentz

Den 9/19 Augusti insinuiret in absentia des von Gabelenzes

Leuthen

Zu Gutes des 19 Augusty insinuiret

Hans von Oppel
Caspar von Oppel

Zauchel

Ist dießes des 19 Augusti insinuiret
Joachim [nieczyt.] von Knobelsdorff

Reißen

Laßel von Rottenburg
Zu [nieczyt.] des 19 Augusti insinuiret worden

Mercke

Hanß Melchior von Rottenburg
des 19 zu merckr insinuiret
Hanß Christophs von Rottenburgs Erben

Jeßnitz

Insinuirt den 18 Augusti
Hanß Christoph von Maxen

Kohlo

Insinuiret d. 18 Aug.
Hanß Sigismund von Dalwitz

Datten

Insinuiret des 18. Aug
Baltzer Fronnka

Jehser

Heinrich von Maxen
Insinuiret des 18. Augusty ihro 1688
Joachim Caspar von Maxen
Joachim Ernst von Maxen
Insinuiret des 18. Aug ao 1688

Bernsdorff

Hanß Ernst von Berger

Helmsdorff

In Haber das zeschischen antheils
Hanß Wilhelm von Rudoffsky
Hanß Caspar von Berger

Chemnitz

Albrecht von Renimitz
Den 15 Augusti zu Chemnitz insinuiret worden

Zeltz

Caspar Sigismundt von Berger
Den 15 Augusti zu Zeltz geworden
Sabina Sophia Rottenburgin geborne von Oppelhin
Caspar von Oppel *den 16 Auguste insinuuro zu [nieczyt.]*

Wykaz miejscowości występujących w tekście

Bernsdorff – Chudzowice

Bomsdorff

Chemnitz

Datten – Datyń

Granaw

Gros Drebitz

Groß Brehsen

Helmsdorff – Chełmica

Jehser – Jezioro

Jeßnitz – Jasienica

Kalcke – Kałki

Kohlo – Koło

Leuthen – Lutol

Mercke – Mierków

Oßig – Osiek

Reißen

Zauchel – Suchodół

Zeltz – Siedlec

Marcin Maciejewski

SPIS LENNIKÓW MAJĄTKU ZIEMSKIEGO BRODY
(HERRSCHAFT PFÖRTHEN) Z 10 SIERPNIA 1688 ROKU

Streszczenie. Tekst prezentuje nieznaną dotąd akt homagialny z majątku ziemskiego Brody (*Herrschaft Pförthen*). Jednocześnie jest to pierwsza w polskiej historiografii publikacja dotycząca hołdu lennego szlachty z majątku stanowiącego część obszaru Dolnych Łużyc a będącego w obecnych granicach Polski. Zarazem materiał uzupełnia badania niemieckich historyków takich jak Götz von Houwald oraz Rudolf Lehmann, dając tym samym pełniejszy obraz szlachty zamieszkującej w II połowie XVII wieku Dolne Łużyce, szczególnie zaś majątek ziemski Brody.

Słowa kluczowe: Brody, spis lenników, von Promnitz.

THE VASSAL CENSUS OF 10TH AUGUST 1688 IN THE BRODY LAND OWNERSHIP
(HERRSCHAFT PFÖRTHEN)

Summary. The article presents unknown vassal census of August 10, 1688 from Brody Land Ownership (Herrschaft Pförthen) made on the occasion of the vassal homage paid to Ulrich von Promnitz after taking over in Brody governments. This is first publication in the Polish historiography concerning vassal homage paid by nobles from the land ownership, that is part of Lower Lausatia and nowadays is to be found in the present boundaries of Poland. The article supplements the studies of German historians such as Götz von Houwald and Rudolf Lehmann, thereby giving a fuller view of the nobility living in the second half of the 17th century in Lower Lusatia, especially an Brody Land Ownership.

Keywords: Brody, vassal census, von Promnitz.